

Bireysel Başvuru Kararlarının Etkileri

Işıl Karakaş
Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Başkan Vekili

Sayın Başkan, Değerli Yargı Mensupları, Kıymetli Katılımcılar,

Anayasa Mahkemesi'nin 54. Kuruluş Yıldönümü Toplantısına hem Başkan Vekili olarak AİHM'i temsilen hem de Türkiye adına seçilmiş Yargıcı olarak katılmaktan büyük onur duyduğumu söylemek isterim.

AYM'ye bireysel başvuru sistemi hak ve özgürlüklerin korunmasında kişilere sunulması gereken etkili iç hukuk yolları arasında en önemlisi olarak ortaya çıkmaktadır. AİHS'nin tanıdığı hak ve özgürlükleri güvence altına alma yükümlülüğü öncelikle ulusal makamlara düşer¹. İhlal iddiaları öncelikle iç hukuk sistemlerinde incelenir ve düzeltme olanağı ilgili devletlere tanınır². AİHM iç hukuk yollarının tüketilmesi ilkesini belirli bir esneklik ve aşırı şekilcilikten uzak bir şekilde uygular³. Bu ilke ne mutlak bir ilkedir ne de otomatik bir şekilde uygulanır, olayın özelliklerine göre değerlendirilir.⁴ Diğer bir ifadeyle sadece hukuk sistemindeki başvuru yollarını değil, genel hukuki ve siyasi durum da dikkate alınır.

Uzun kararı ile AİHM Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru yolunu tüketilmesi gereken bir iç hukuk yolu olarak kabul etmiştir. AİHM bu asamadan sonra bireysel başvuru kararlarını değerlendirerek bu yolun etkili bir yol oluşturup oluşturmadığını incelerken bu **denetimin odak noktası kararların doğurduğu etkilerdir**.

Bireysel Başvuru çerçevesinde Anayasa Mahkemesi her çeşit bilgi ve belgeyi isteyebilir, duruşma yapabilir. Hatta tafisi mümkün olmayacak zararların ortaya çıkmasını engellemek için **"ihtiyati tedbir"** kararı alabilir.

1 *Demopoulos ve Diğerleri/Türkiye*, 46113/99, 3843/02, 13751/02, 13466/03, 10200/04, 14163/04, 19993/04 ve 21819/04 ECHR 2010, § 69, *Vuçkoviç ve Diğerleri/Sırbistan*, 17153/11....17443/11, 25.3.2014, § 69.

2 *Kudła/Polonya*, 30210/96, 26.10.2000, § 152.

3 *Örneğin Akdivar ve Diğerleri/Türkiye*, 16.9.1996, ECHR 1996-IV, § 69.

4 *Van Oosterwijk/Belçika*, 6.11.1980, Series A, no. 40, § 35.

Nitekim AİHM Güneydoğu'da sokağa çıkma yasakları ve bunların değişik etkileri ile ilgili yapılan ihtiyati tedbir başvurularında öncelikle AYM'nin ihtiyati tedbir kararı alma yetkisine işaret etmiştir. İkincilik ilkesi (subsidiarity) gereği iç mahkemeler özellikle bu tarz acil durumlarda daha süratli hareket edebilmektedir. Keza AYM de bu başvurularda süratle karar vermiştir. AYM'nin zararların ortaya çıkmasının engellenmesinde yerel makamlarla doğrudan temas imkânına sahip olması ve yetkileri göz önüne alınarak başvuru sahiplerinin öncelikle bireysel başvuruda bulunmaları gereği doğrultusunda AİHM bu başvuruları reddetmiştir. Bu anlamda AYM'ne bireysel başvuru bir iç hukuk yolu olarak **çok daha çabuk ve etkin** işlemektedir.

Bu bağlamda Anayasa Mahkemesi bu yetkileri ile hak ve özgürlük ihlallerinin ortadan kaldırılmasını sağlayabilir mi?

Eğer ihlal bir yargı kararından kaynaklanıyorsa (olağan kanun yollarının tüketilmesi ilkesi gereği genelde söz konusu olan durum budur) Anayasa Mahkemesi dosyayı ilgili mahkemeye gönderir, yeniden yargılama yoluyla ihlalin ortadan kaldırılması gerekir. Yeniden yargılamanın gerekmeyeceği hallerde doğrudan tazminata hükmedilebilir ya da kişi yeni bir dava açabilir, Anayasa Mahkemesi ilgili merciin dava konusunu eski duruma iade etmesini de isteyebilir.

Ancak bazı hak ihlalleri kategorilerinde **olağan kanun yollarının tüketilmesi gerekmez**.

Bu konuda tipik **örnek uzun yargılamalara** ilişkindir. Bu çerçevede uzun yargılamalar ile ilgili olarak Anayasa Mahkemesi bireysel başvuruda bulunabilmenin ön şartı olan "**olağan kanun yollarının tüketilmesi**" ilkesini lafzı ile yorumlamamıştır. Başvuru henüz davalar alt mahkemelerde devam etmekteyken yapılmıştır. Ancak Anayasa Mahkemesi yargılama süresinin uzunluğu şikâyetlerinde kendini yetkili görerek bu konuda adil yargılanma hakkının ihlal edildiği sonucuna varmıştır. Bu yaklaşım ise AİHM kararları ile uyum (adil yargılanma hakkının ihlali + tazminat) içindedir. AİHM *Tosun Tayfun Ergun ve Güher Ergun/Türkiye*⁵ ve *Olcaç Koç/Türkiye*⁶ kararlarında bu durumu tespit etmiş ayrıca Anayasa Mahkemesi'nin alt mahkemeye

5 9333/14, 24.6.2014.

6 8362/14, 24.6.2014.

gönderdiği karar kopyasının süreci hızlandırma amacı taşıdığına dikkat çekmiştir.

Eğer aksi olsaydı AİHM örneğin *Marini/Arnavutluk*⁷ kararında olduğu gibi Anayasa Mahkemesi'nin olağan kanun yolları tükendikten sonra davaya bakabildiğine, yargılamalardaki gecikmelerin dikkate alınmadığına işaret ederek anayasa şikâyetinin etkili bir yol olmadığına karar verirdi.

AİHM'nin iç hukuk yollarının tüketilmesini aramadığı bir diğer konu **2. ve 3. maddeler** çerçevesindeki davalardır. AİHM yaşam hakkı ve kötü muamele yasağı çerçevesinde yargılama sonuçlanmadan yapılan başvuruları kabul etmektedir⁸. Bu maddelerin prosedural yükümlülükleri çerçevesinde yetersiz ya da sonuçlanamayan soruşturmalar, ceza yargılamalarının uzun sürmesi doğrultusunda başvuruçuların iç hukuk yollarının tüketme koşulunu yerine getirmelerine gerek olmadığına karar verilmiştir. Eksik soruşturmalarda iç hukukta dava devam etmekte olsa bile yerleşik içtihat doğrultusunda 2 veya 3. maddenin prosedürden ihlaline karar verilmektedir.

Bireysel başvuru kararlarının etkililiği üzerine vereceğim ikinci örnek **tutukluluk meselelerine** ilişkin olarak AYM'nin verdiği kararlardır.

Öncelikle uzun tutukluluk meselesinde Anayasa Mahkemesi zaman bakımından yetkisi konusunda esnek bir yaklaşım göstermiştir. Bireysel başvuruya konu olan tutukluluk sürelerinin başlangıç tarihleri bireysel başvurunun yürürlüğe girdiği tarihten önce olmakla birlikte Anayasa Mahkemesi tutukluluk süresinin hesaplanmasında bu tarihi esas almıştır⁹. (Örneğin bir başvuruda AİHM'nin *Solmaz/Türkiye*¹⁰ kararına referansla 4.2.2007 ile 25.12.2012 arasında devam eden tutukluluk süresini aşırı bulmuştur¹¹. Ancak bireysel başvurunun yürürlüğe girdiği tarih olan 23.9.2012'den önce sona eren tutukluluklar için *ratione temporis* yetkisizliğine karar vermiştir)¹².

7 3738/02, 18.12.2007, § 155, 156.

8 Bu konuda bir çok örnek arasında; *Çiğerhun Öner/Türkiye* 2858/07, 23.11.2010, *Er ve Diğerleri/Türkiye* 23076/04, 31.7.2012, *Benzer ve Diğerleri/Türkiye* 23502/06, 12.11.2013 verilebilir.

9 Bkz. Anayasa Mahkemesi'nin 2012/239, 2012/338, 2012/521, 2012/1137 no.lu kararları.

10 27561/02, 16.1.2007.

11 2012/239 no.lu karar.

12 Örneğin bkz. 2012/726 no.lu karar.

Anayasa Mahkemesi tutuklulukları devam ederken milletvekili seçilen kişilerin başvuruları çerçevesinde verdiği kararlarda¹³ 3,5 yıl ile 4 yıl 5 aya uzayan tutukluluk sürelerini aşırı bulmuştur. Bu kararlarda tutukluluğun devamına karar veren mahkemelerin özgürlük hakkı ve milletvekili görevinden daha üstün gerçek bir kamu yararı zorunluluğunu ortaya koyamadıklarına işaret edilmiştir. Adli kontrol gibi mekanizmalara da başvurulmadığına dikkat çekilmiş ve söz konusu kişiler halen tutuklu bulunduğundan ihlal kararının ilgili mahkemeye gereğinin yapılması için tebliğ edilmesine karar verilmiştir. Bu tebliğ gerekli sonuçları doğurmuş ve ilgili kişiler Anayasa Mahkemesi'nin kararının açıklandığı günün ertesinde serbest bırakılmışlardır.

AİHM, Sözleşme'nin 5/3 maddesi bakımından uzun tutuklulukta bireysel başvuru yolunun etkili olabilmesi için öncelikle uzun tutukluluğun sona erdirilmesi imkânının bulunması gereğine işaret etmiştir. Zira AİHM içtihatları çerçevesinde tutuklu kişi makul bir sürede yargılanmalı aksi halde serbest bırakılmalıdır¹⁴.

Anayasa Mahkemesi'nin kararlarının bağlayıcı olması çerçevesinde kararların yerine getirileceğinden şüphe duymamak gerekir. AİHM Anayasa Mahkemesi'nin Anayasa'nın 19. maddesindeki bir hakkın ihlaline karar verdiği hallerde eğer kişi halen tutuklu ise ihlal kararının gereğinin yapılması için ilgili alt mahkemeye gönderildiğine dikkat çekmiştir.

Bu durumda bireysel başvuru sonucu verilen kararlar kişinin serbest kalmasını sağlayabilmektedir. O halde bireysel başvuru yolu Sözleşme'nin 5/3 maddesinden kaynaklanan ihlalleri giderebilecek bir yoldur.

Bu konuda verilebilecek bir örnek Dündar ve Gül kararıdır. Başvurucular hakkında tutuklama tedbirinin uygulanmasının neden "**gerekli**" olduğu, somut olayın özelliklerinden ve tutuklama kararının gerekçelerinden anlaşılamadığından AYM kişi özgürlüğünün ihlal edildiğine karar vermiştir.

Tutuklama gerekçelerinde, yayımlanan haberler dışında herhangi bir somut olgu ortaya konulmadan ve tutuklamanın gerekliliğine ilişkin

13 4.12.2013 tarihli 2012/849 ve 2012/1272 no.lu; 2.1.2014 tarihli 2013/9894, 2013/9895 no.lu; 3.1.2014 tarihli 2014/9, 2014/85 no.lu kararlar.

14 Örneğin bkz. *Knebl/Çek Cumhuriyeti* 20157/05, 28.10.2010; *Gürceğiz/Türkiye*, 11045/07, 15.11.2012.

gerekçeler belirtilmeden başvuruçuların tutuklanmış olmasının ifade ve basın özgürlüklerine yönelik caydırıcı bir etki doğurabileceği noktasından hareketle AİHM'nin *Şener/Türkiye*, § 122; *Şık/Türkiye*, § 111¹⁵ kararlarına da referansla AYM bu noktada da ihlal kararı vermiştir.

Diğer tutukluluk kararlarında olduğu gibi ihlalin ortadan kaldırılması için kararın bir örneğinin İstanbul 14. Ağır Ceza Mahkemesine gönderilmesine karar verilmiştir. Bunun sonucunda da başvuruçular aynı gece salıverilmişlerdir.

Bu örnekler AYM'nin olağan kanun yollarının tüketilmesine gerek olmadan Avrupa içtihadı çerçevesinde verdiği kararların etkilerini net olarak ortaya koymaktadır.

Aslında bu etkinin nedeni Anayasa'da yer almaktadır.

Madde 153:

"Anayasa Mahkemesi kararları yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını, gerçek ve tüzel kişileri bağlar". Bu kadar açık ve kesin bir hüküm karşısında fazla söze de gerek yok.

Zira Mahkeme kararlarına uyulmayan bir yerde hukuk devleti ilkesinden söz edilemez.

Sabrınız için teşekkür ederim.

15 *Nedim Şener/Türkiye*, 38270/11, 8.07.2014; *Ahmet Şık/Türkiye*, 53413/11, 8.07.2014.